Birutė Salatkienė

Kurtuvėnų dvaro sodyba

Kurtuvėnų dvaras istoriniuose šaltiniuose minimas nuo 1498 m., kai dvaro savininkas Mikalojus Jaugėlavičius kuriamai Kurtuvėnų bažnyčiai ir parapijai padovanojo kaimą su 6 gyventojais. Dvaras išsilaikė daugiau kaip 500 metų, jo istoriją tyrinėjo istorikai Jūratė Valužytė, Rita Trimonienė, Raimonda Ragauskienė, Aivas Ragauskas ir kt. 1940 m. tarybų valdžia dvarą nacionalizavo. Paskutinis dvaro rūmų pastatas, statytas XIX a. pabaigoje dvarininkų Pliaterių, buvo sudegintas bermontininkų 1919 m. Po gaisro jis nebuvo atstatytas ir gyvenamas, tačiau išstovėjo iki 1957 m., kai vietinių gyventojų buvo išardytas, o iš jo plytų pastatyta keletas miestelio namų. Tarybiniais metais dvaro teritorija priklausė Bubių tarybiniam ūkiui. Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo čia buvo Kurtuvėnų žemės ūkio bendrovė. 1993 m. balandžio 27 d. centrinė Kurtuvėnų dvaro sodybos dalis buvo priskirta 1992 m. įsikūrusiam Kurtuvėnų regioniniam parkui, įeinančiam į Šiaulių miškų urėdijos teritoriją. Kurtuvėnų dvaras daug šimtmečių buvo regiono ekonominis ir kultūrinis centras, todėl neatsitiktinai jo sodyba buvo pasirinkta regioninio parko centru, siekiant ne tik neleisti sunykti paskutiniams jos elementams, bet pamažu pradėti jos rekonstrukciją.

Kurtuvėnų regioninis parkas nuo pat įsikūrimo pradėjo dvaro istorijos, architektūros ir archeologijos tyrimus. Jų pagrindu buvo pradėta ir sėkmingai tebevykdoma dvaro sodybos rekonstrukcija ir pritaikymas kultūros bei turizmo reikmėms. 1995–2011 m. tyrinėta naujoji oficina (1995), jos paradinės, V dalies ir kiemo aplinka (1998–2000), dvaro parkas, parteris ir sodininko namas (2005), kelio, juosiančio dvaro sodybą iš R, P ir V, trasa bei vaismedžių sodo teritorija (2006), Pliaterių rūmų terasos vieta, kur atrasti visų 5 rūmų pastatų pamatai ir kitos liekanos, lokalizuotos ledainės, ratinės vietos, ištirti senosios kalvės pamatai ir aplinka (2007), Kurtuvėnų miestelio turgaus aikštės teritorija, kur atrasti XVII a. magazino pamatai, ištirtas 120 m^2 plotas tarp Pliaterių rūmų ir parko (2008), ūkinis kiemas, kur buvo numatyta statyti mažąjį manežą (2009), dvaro parko ŠV dalies aplinka (2010). Kurtuvėnų dvaro sodybos archeologinių tyrinėjimų medžiaga buvo publikuota (*ATL 1994–1995 metais,* Vilnius, 1996, p. 204–208; Salatkienė B., Kurtuvėnai – piliakalnis, dvaras, miestelis. *Kurtuva. Kurtuvėnų regioninio parko metraštis,* Šiauliai, 1996, t. 2, p. 15–22; *ATL 1998 ir 1999 metais,* Vilnius, 2000, p. 375–382; Salatkienė B., Kurtuvėnų dvaro sodybos tyrinėjimai, *Kurtuva. Kurtuvėnų regioninio parko metraštis. 1999*, Šiauliai, 2000, p. 85–105; *ATL 2005 metais,* Vilnius, 2006, p. 182–189; *ATL 2006 metais,* Vilnius, 2007, p. 212–218; *ATL 2007 metais,* Vilnius, 2008, p. 261–270; *ATL 2008 metais,* Vilnius, 2009, p. 231–244; Salatkienė B., Kurtuvėnų dvaro sodybos archeologinis paveldas ir jo panaudojimas rekonstrukcijoje, *Žemaitijos ir Klaipėdos krašto dvarų bruožai. Konferencijos „Esminiai Žemaitijos ir Klaipėdos krašto dvarų bruožai", įvykusios 2008 m. spalio 3 d. Plungėje, medžiaga. (elektroninis leidinys)*. Sudarė Libertas Klimka. Vilnius, Etninės kultūros globos taryba. 2010. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7131&p_d=94559&p_k=1; *2009 metais,* Vilnius, 2010, p. 262–265; *ATL 2010 metais,* Vilnius, 2011, p. 532, 537).

Visus archeologinius tyrimus inicijavo Kurtuvėnų regioninio parko direkcija, nuosekliai ir kryptingai rekonstruojanti dvaro sodybos funkcijas ir palaipsniui atstatanti čia

1 pav. 2011 m. tyrinėti Kurtuvėnų dvaro sodybos objektai.

Fig. 1. The objects excavated in 2011 on the grounds of Kurtuvėnai Manor.

buvusius statinius. 2011 m. tyrinėti 2 Kurtuvėnų dvaro sodybos objektai – ratinė ir senoji oficina (1 pav.). Iš viso buvo ištirtas 1002 m^2 plotas: ratinės vietoje 840 m^2, senosios oficinos vietoje – 162 m^2. Iš viso surinkti 14 608 radiniai: ratinės vietoje 9770, o senosios oficinos vietoje 4838 radiniai. Į ypatingų radinių sąrašą buvo įtraukta 310 radinių.

Iš dvaro istorijos šaltinių buvo žinoma, kad reprezentacinėje dvaro sodybos zonoje tam tikrais laikotarpiais būta nemaža įvairių pastatų. Tarp jų buvo ir XVIII a. (Nagurskių laikų) medinė arklidė, Pliaterių laikais XIX a. pabaigoje ir XX a. I pusėje pertvarkyta į ratinę su priestatais garažams. 2007 m. šis pastatas buvo lokalizuotas. Tais metais buvo atrasta ir preparuota mūrinių pamatų Š dalis, todėl atsirado galimybė šį pastatą rekonstruoti, pritaikant šiuolaikinėms kultūrinėms funkcijoms. Kurtuvėnų regioninis parkas numato šį pastatą atstatyti ir įrengti čia lankytojų centrą. 1828 m. dvaro sodybos plane pavaizduotas stačiakampio plano arklidžių pastatas. Pagal 1886 m. dvaro sodybos planą ratinės pastatas jau buvo stilizuotos „C“ raidės formos. Buvo žinoma, kad pastatas buvo su durimis abiejose pusėse, prie jo būta grindinių, privažiavimų, šulinys. 2007 m. buvo atkasti pastato Š dalies pamatai, atidengta stačiakampio plano pastato 27 m ilgio atkarpa. Kadangi tų metų tyrimų tikslas buvo lokalizacija, tai atkasami buvo tik pamatai, o ne visas pastato plotas. Ratinės pastatas buvo pastatytas parterio rato ŠR pusėje, išilgai keliuko, nutiesto nuo buvusios dvaro virtuvės buvusios oficinos, dabartinės Kurtuvėnų regioninio parko direkcijos, ir rūmų link. 2011 m. ratinės vieta buvo apaugusi žole, jos plote augo keletas medžių, o P dalis buvo užsodinta gyvatvore, iš stambių akmenų įrengtas alpinariumas, pastatyti mediniai stulpai su rodyklėmis. Tyrimai pradėti atidengiant 2007 m. užkonservuotą pamatų dalį. Naujoji 40 perkasa matuota nežymios kalvelės šlaite, todėl žemės paviršiaus lygis nuolaidus PR kryptimi. Pagrindinis 2011 m. tyrimo tikslas buvo nustatyti pastato parametrus ir jo vidinę struktūrą, statybos ir perstatymų etapus. Tyrimų eigą patogiausia aprašyti pagal pastato statybų etapus. Pirmasis etapas buvo Nagurskių laikotarpio arklidė, statyta XVIII a. pabaigoje. Antrasis etapas – tai pastato rekonstrukcija XIX a. pabaigoje, jo plano, matmenų ir funkcijos pakeitimas. Trečiojo tyrinėto ploto etapas su ratine nesusijęs, jo objektai labiausiai sunykę, aptikti po arklidės pastatu, todėl šis etapas aprašomas pabaigoje.

Atidengus visus Nagurskių laikotarpio arklidės pastato pamatus paaiškėjo, kad jie išlikę nevienodai. Geriausiai išliko pastato ŠR pusės pamatai: ŠV pamato dalis smarkiai apardyta, kadangi čia buvo iškastas griovys elektros kabeliui (jo fragmentas ir dabar likęs 60 cm gylyje). Dalį pamatų sunaikino tarybiniu laikotarpiu iškasta vandentiekio trasa. Galinis ŠR pamatas išliko gerai, o šoninio PR pamato P dalis suardyta. Galinis PV pamatas išlikęs, tačiau jo dalies ištirti nepavyko dėl šioje vietoje suverstų stambių alpinariumo akmenų krūvos. Arklidės pamatai buvo 49 m ilgio, 10,1 m pločio, matuojant nuo išorinių pamatų kraštų. Vidinių mūrinių pamatų pastate nebuvo.

Arklidės pamatai buvo sumūryti iš įvairaus dydžio natūralių ir perskeltų lauko akmenų, į tarpus pridedant pusplyčių, plytgalių, kartais plytų trupinių. Mūras surištas kietu, šviesiu kalkių skiediniu, kuriame daugiau kalkių nei smėlio. Išlikusių pamatų aukštis kiek skiriasi. Dominuoja 40–60 cm aukštis, tačiau geriau išlikusių pamatų fragmentų aukštis siekia 75–80 cm. Tai buvo galinis ŠR, šoninis ŠV ir galinis PV pamatai. Pamatų plotis taip pat ne visur vienodas. Jis priklauso ne tik nuo išlikimo laipsnio, bet ir nuo akmenų dydžio. Vyraujantis pamato viršaus plotis 45–50 cm, o apačioje siekia 60 cm. Pamatams buvo iškastas iki 80 cm gylio, apie 50 cm pločio griovys. Į jo dugną išilgai eile vienas šalia kito glaudžiai dėti 50x40x40 cm, 20x25x30 cm ir panašaus dydžio akmenys. Kai kuriose vietose apatinis akmenų sluoksnis 10–15 cm platesnis nei kiti du. Ant šios akmenų eilės buvo krečiamas 8–15 cm storio kalkių skiedinio sluoksnis. Ant jo dedami kiek mažesni – 20x20x15 cm, 15x20x30 cm ir panašaus dydžio akmenys, vietomis pridedant plytų duženų ir pusplyčių. Ant šio sluoksnio dėtas antrasis apie 10–12 cm storio skiedinio sluoksnis, ant kurio kloti plokštesni stambūs akmenys lygesniu paviršiumi. Jų dydis įvairus – nuo 80x50x40 cm iki 50x60x30 cm. Į tarpus įmūryti ir mažesni, apie 30x20x15 cm ir panašaus dydžio akmenys. Vietomis pamato viršuje skersai priklota 27x13x7 cm standarto raudonų plytų. Iš išorės pamato mūras nėra kaip nors apdailintas, todėl sunku nustatyti, kiek pamato aukščio buvo virš žemės. Tikėtina, kad tai buvo viršutinis apie 30 cm stambiųjų akmenų sluoksnis. Šoniniuose PR ir ŠV pamatuose yra fragmentų, sumūrytų iš 2 akmenų sluoksnių. Viršutinį sluoksnį sudaro dideli plokšti akmenys, o apatinį mažesni. Esama fragmentų, kur sumūryti labai dideli, iki 50 cm storio akmenys. Minimi fragmentai gali būti tiesiog apardyti, tačiau tikėtina, kad arklidės pamatai sumūryti ne visai vienodai. Pamato kampai buvo sutvirtinami akmenimis, įmūrytais pamato apačioje, kurie dabar išsikišę į išorę. Toks sutvirtinimas geriausiai išliko Š kampe. Prie pastato, šoninių pamatų viduje buvo aptikta labai stambių akmenų, kelis kartus didesnių už tuos, kurie panaudoti pamatams. Jų tikrasis dydis liko nenustatytas, nes akmenys buvo giliai žemėje, o matomos dalies dydis siekė iki 12x80x95 cm. Labai didelių akmenų sankaupa buvo užfiksuota ir prie pastato ŠR pamato, taip pat iš išorinės pusės. Jų dydis buvo 1x0,7x? m, 90x 75x? cm. Dar vienas ypač didelis akmuo gulėjo pastato viduje. Jo dydis liko nenustatytas, kadangi preparuota tik jo dalis. Jis buvo 1,5 m ilgio ir apie 90 cm pločio. Minėtieji didieji akmenys tarsi neturi ryšio su XVIII a. pabaigoje statytomis Nagurskių arklidėmis, jie guli paskirai, nesudarydami ir neįeidami į jokias struktūras. Greičiausiai jie čia likę iš ankstesnių nei arklidė laikų.

Arklidė buvo ilgas, siauras stačiakampio plano pastatas. Jo viduje nerasta vidinių sienų akmeninių pamatų, todėl sunku tiksliai nustatyti, kiek patalpų jame būta. Tikėtina, kad arklidėje buvo 2 skirtingo dydžio patalpos. Didžioji patalpa pastato PR pusėje buvo skirta arkliams. 43 m ilgio, 10 m pločio patalpa užima visą pastato plotį. Pagrindinis įėjimas į arklidę turėjęs būti iš ŠV pusės, maždaug pastato viduryje, toje vietoje, kur buvo aptiktas akmenų grindinys. Abipus šios patalpos abiejuose pastato galuose buvo įrengta po vieną mažesnę patalpą. ŠR gale buvusi gyvenama patalpa, grįsta plytomis, su krosnimi. Šio gyvenamojo kambario ilgis buvo 6,3 m, o plotis 9,2 m, jis užėmė visą pastato plotį. Įėjimas į šią patalpą buvo per mažą priebutį iš PR pusės. Pastato PV galas kur kas labiau suardytas, todėl duomenų, kur būta įėjimo, nėra.

Kurtuvėniškis Steponas Jakubauskas, atėjęs į perkasą papasakojo, kad pastato ŠR gale dar pokario metais buvęs butas, kur gyveno Jonas Mieliauskas. Įėjimas buvęs iš namo galo. Ši informacija leido manyti, kad butas čia buvo įrengtas XIX a. pabaigoje, arklidę rekonstravus į ratinę. Detaliai ištyrus arklidės pamatus paaiškėjo, kad gyvenamas būstas su krosnimi šioje vietoje buvo įrengtas dar statant arklidę. Plytų grindinys ir krosnies padas buvo aptikti dar 2007 m. tyrimų metu, jie pasirodė 20 cm gylyje. 2011 m., kai buvo preparuotas visas arklidės plotas, paaiškėjo, kad plytų grindinys užėmė visą pastato plotį, nuo vieno šoninio pamato iki kito ir siekė galinį pamatą. Grindinio PV kraštas buvo gana smarkiai apardytas, jo kraštinės plytos greičiausiai išimtos pastatą nugriovus. Buvusias patalpas ir pirminį grindinio plotą rodo krosnies pado kraštas ir 1,7 m pločio grindinio plotelis iš pado ŠV pusės, kurių kraštas gana gerai išlikęs. Taigi, matuojant nuo vidinių pamatų kraštų, paaiškėjo, kad pirminis plytų grindinio dydis buvo 9,2x6,3 m, plotas 57,69 m^2. Preparavus grindinį paaiškėjo, kad jis išsilaikęs prastai. Jo paviršius buvo labai nelygus, banguotas. Nemaži grindinio plotai išardyti. Dalis grindinio liko po ąžuolu, užaugusiu ant pamato jau pastatą nugriovus XX a. viduryje. Pastato Š kampe ties krosnies padu plytų grindinio ir pamato aukštis sutampa, o kitose vietose, ypač prie galinio pamato, jis 5–10 cm žemesnis. Tikėtina, kad ką tik pakloto grindinio ir pamato viršus turėjo būti tame pačiame lygyje, tačiau vėliau buvo iškilnotas medžio šaknų.

Plytos, iš kurių suklotas grindinys, buvo nevienodo standarto. Vienos buvo 32–33x13x 7 cm, o kitos 27x12x7 cm, nors jų dydžiai svyruoja nuo pusės iki centimetro. Prie pamatų daugiau didžiojo standarto plytų, o viduryje – mažojo. Prie galinio pamato plytos sudėtos išilgai pastato ašies, o toliau buvo dedamos tokia tvarka – viena eilė skersai sudėtų plytų, viena eilė išilgai, trečia vėl skersų ir t. t. Tačiau taip sudėtos plytos išliko tik prie pamatų, o patalpos viduryje griežtos plytų dėjimo tvarkos nebuvo laikomasi. Tikėtina, kad mažojo standarto plytos ir be ypatingos tvarkos sudėtos plytos gali būti XIX a. pastato rekonstrukcijos ir grindinio remonto rezultatas. Sveikų plytų išlikę labai mažai, daugiausia pakraščiais, o patalpos centre beveik visos plytos sutrūkinėję į gana smulkius fragmentus. Plytų grindinys buvo suklotas ant 15–20 cm storio tamsios, rudai pilkos maišytos žemės sluoksnio, matyt, tuometinio žemės paviršiaus, po jomis nebuvo pripilta smėlio.

Prie patalpos sienos, skiriančios ją nuo arklidės, stovėjo krosnis. Jos padas buvo 1,5x2,7 m dydžio, orientuotas išilgai pastato ašies. Nuo šoninės ŠV sienos iki krosnies buvo

5,3 m, nuo PR sienos – 2,5 m, o nuo ŠR galo – 2,9 m. Krosnies padas sumūrytas iš įvairaus dydžio lauko riedulių ir plytų trupinių. Jam buvo iškasta 70 cm gylio (nuo tuometinio žemės paviršiaus) duobė, į jos dugną prikrėsta 7–10 cm storio kalkių skiedinio ir gausiai pripilta plytų skaldos. Ant skiedinio sukloti 20x15x20 cm, 30x17x20 cm ir panašaus dydžio natūralūs lauko rieduliai. Ant viršaus buvo užkrėstas antrasis skiedinio sluoksnis ir sudėtas antrasis akmenų sluoksnis. Šio sluoksnio akmenys stambūs, 50x30x35 cm, 40x20x 30 cm ir panašaus dydžio, sudėti plokščiosiomis pusėmis į viršų. Jie surišti kietu kiek gelsvu kalkių skiediniu. Tarp didžiųjų akmenų į tarpus pridėta mažesnių 20x15x20 cm dydžio akmenų ir plytų trupinių. Pado paviršiuje ir pakraščiuose suklotos plytos tose vietose, kur akmenys mažesni. Krosnies pado aukštis 70 cm. Dideliais akmenimis aprėmintas pado kraštas, o viduryje prikrėsta skiedinio ir į jį sumūryta 20x15x20 cm, 30x17x20 cm ir panašaus dydžio akmenų, puspl yčių, plytgalių.

Į šią patalpą buvo įeinama iš PR pusės. Už 3 m nuo Š pastato kampo, šoniniame pamate išmūrytas priebutis. Prie pamato buvo primūryti du 70 cm ilgio ir 60 cm pločio (skaičiuojant nuo pamato krašto į išorę) stulpeliai, tarp kurių paliktas 90 cm tarpas. Stulpeliai sumūryti tokiu pat būdu kaip ir pamatas. Į jiems iškastas duobes gausiai prikrėsta skiedinio ir įmūryti stambūs akmenys. Stulpelių viršuje sukloti 2 sluoksniai plytų. Apatinio sluoksnio plytos ir pusplytės sudėtos stulpelių pakraščiais taip, kad sudarytų taisyklingus keturkampius lygiais kraštais. Viršutinis plytų sluoksnis sudarė keliais centimetrais mažesnį stačiakampį. Už stulpelių ant pamato akmenų tame pačiame lygyje suklotos plytos sudaro tarsi slenkstį. Už šio slenksčio krosnies pado link eina 1,5 m pločio, 2 m ilgio grindinėlis, kurio abiem pakraščiais statmenai grindinėlio ašiai viena eile glaudžiai suklotos didžiojo standarto plytos, aprėminančios jį ir sutvirtinančios jo kraštus. Tarp šių plytų eilių prikrėsta kalkių skiedinio ir į jį sumūrytos pusplytės ir stambios plytų duženos plokščiosiomis pusėmis į viršų. Nuo grindinėlio galo iki krosnies pado paliktas 50 cm tarpas. Atrodo, kad šioje vietoje būta priebučio ir įėjimo į plytomis grįstą patalpą su krosnimi. patalpos R kampą trukdė ištirti ant pastato pamatų užaugęs medis.

Pati didžiausia ir pagrindinė arklidės patalpa buvo arklių tvartas. Jis užėmė centrinę pastato dalį, buvo 36 m ilgio, 9,2 m pločio. Arklidės viduje neaptikta akmenų mūro pamatų, todėl nėra aišku, kuriose vietose galėjo būti pertvaros, gardai ir kita įranga. Nėra vienareikšmiškų duomenų apie tai, kur buvo įėjimas į šią patalpą. Gali būti, kad jis buvo ties 4,5x4,5 m dydžio akmenų grindiniu, buvusiu prie V sienos, maždaug ties viduriu. Šis įėjimas galėjęs būti paradinis, su durimis, atsiveriančiomis į parterio pusę. Tačiau abejojama, ar jis nėra pastato rekonstrukcijos padarinys. Kitas įėjimas, tikėtina, galėjęs būti PR sienoje, kur aptikta gana padrika 5x2 m įvairaus dydžio lauko riedulių, sudėtų viena eile, sankaupa. Gali būti, kad tai ūkinės paskirties įėjimas, smarkiai apgadintas rekonstrukcijos metu.

Šios patalpos vidaus preparavimas parodė, kad čia būta medinių grindų, suklotų ant medinių sijų. Preparavus vidinę pastato dalį į PR nuo plytų grindinio iki 20–25 cm gylio, perkasos dugne ėmė ryškėti nedidelių 15x 20x15 cm ir panašaus dydžio akmenų sankaupos. Didelę patalpos dalį ŠV pusėje trukdė ištirti prie pamato iš vidinės pusės išaugęs uosis su labai stambiomis ir tankiomis šaknimis, ta-

čiau PR pusėje tokių trukdžių nebuvo. Minėtos akmenų sankaupos išsidėsčiusios tarsi dviem linijomis. Ant akmenų galėjo būti padėtos sijos, ant kurių suklotos grindys. Su tokiu medinių grindų klojimo būdu Kurtuvėnų dvare susidurta jau 2 kartus. Atstatant 2001 m. sudegusį dvaro svirną buvo atrastos taip padėtos grindų sijos, mažai nukentėjusios nuo gaisro. Antrą kartą toks pat radinys aptiktas tyrinėjant dvaro magaziną 2008 m. Tik magazine sijų atramų akmenys buvo surišti kalkių skiediniu. Vien šių sijų atramų nepakaktų teigti, kad arklidė buvo su medinėmis grindimis, tačiau tai patvirtina keliose vietose aptiktos sutręšusios medienos liekanos. Vieno sijos fragmento ilgis buvo 1,8 m, plotis apie 20 cm, tačiau jis labai sunykęs, todėl dabartiniai jo matmenys neatitinka pirminių. Kitų fragmentų dydis siekė nuo kelių centimetrų iki 80 cm ilgio ir 5–15 cm pločio. Daugumos jų išlikęs storis buvo 1–3 cm. Nė vienoje vietoje nerasta kiek geriau išsilaikiusių grindų ar bent medienos fragmentų, kurie būtų išdėstyti abiem kryptimis, ir būtų matyti, kuris iš jų paklotas apačioje, o kuris viršuje. Visi fragmentai aptikti labai panašiame 25–30 cm gylyje, be to, pastatas buvo rekonstruojamas, todėl absoliučiais aukščiais pasikliauti taip pat būtų rizikinga. Skersai orientuotas fragmentas gana storas – jo dabartinis storis siekia 10 cm, todėl atrodo, kad tai būta sijos, o ne grindų lentos. Tikėtina, kad arklidėje sijos buvo sutiestos skersai pastato, o grindų lentos ant jų suklotos išilgai. Sprendžiant iš didelio kalvio darbo vinių kiekio, surasto šiame plote, grindys prie sijų buvo prikaltos vinimis.

Patalpos viduje, prie PR sienos, 30 cm gylyje buvo aptiktos plytų struktūros liekanos. Čia buvo 2 plytų eilės, tarp kurių paliktas 50 cm tarpas. Vieno fragmento ilgis buvo 1,6 m, plotis 40–50 cm, o kito atitinkamai 1 m ir 40 cm. Plytos labai sunykę ir sutrupėję, sudėtos netvarkingai, viena eile, ne viena virš kitos, nesuklotos į grindinėlį. Šios liekanos greičiausiai buvo didesnės, rekonstruojant arklidę sunaikintos struktūros dalis, todėl jų paskirtis nebuvo nustatyta.

Pliaterių laikotarpio ratinės pastatą senieji kurtuvėniškiai vadino „vazaunia“, architektai (R. Smilgevičiūtė) kartais pavadina vežimine, o Kurtuvėnų regioninio parko darbuotojai oficialiuose raštuose ir kalboje vartoja ratinės terminą kaip trumpiausią ir tiksliausią. Yra žinoma, kad Pliateriai XIX a. II pusėje ženkliai modernizavo savo dvaro sodybą. Jie pastatė naujus mūrinius ūkinius pastatus, mūrinius dviaukščius rūmus ir mūrinę oficiną. Šiuo laikotarpiu buvo rekonstruota ir senoji, jau apie šimtmetį ar ilgiau stovėjusi arklidė. Buvo pakeistas pastato planas, vidinė struktūra ir paskirtis. Pliaterių laikotarpio dvaro archyvas yra išblaškytas, didelė jo dalis dingusi, todėl kol kas nerasta duomenų apie tai, kaip arklidės pastatas buvo pertvarkomas į ratinę. Žinomas Kurtuvėnų dvaro 1886 m. planas, kuriame šis pastatas jau su dviem priestatais, o rūmai, sprendžiant iš jų plano, dar mediniai, neperstatyti. Ratinės ŠR priestato sienoje rasta įmūryta mūrinių rūmų apdailoje naudotos baliustros nuolauža. Taigi, arklidės pastatas buvo rekonstruotas anksčiau, nei prasidėjo rūmų statyba, tačiau jai jau buvo ruošiamasi.

2011 m. archeologiniai tyrimai leido detaliau ištirti šį sudėtingą pastatą. Senasis arklidės pastatas iš esmės nebuvo pertvarkytas, išskyrus jo vidinę struktūrą. Jo planas ir matmenys nepakito, tik prie jo PR sienos abejuose galuose buvo pristatyta po priestatą. Priestatų matmenys vienodi, tačiau vidinė struktūra ir paskirtis skirtingos.

ŠR priestatas buvo 7 m pločio (iš ŠV į PR) ir 11 m ilgio (iš ŠR į PV) (2 pav.). Jį sudarė 2,3 m pločio, 11 m ilgio koridorius, ėjęs išilgai senojo pastato šoninės PR sienos. Už šio koridoriaus į PR pusę buvo dar 3 patalpos – du kambariai ir greičiausiai sandėliukas. Visų šių patalpų ilgis buvo vienodas – 4,7 m, išskyrus vidinį pamatą tarp kambarių, kurio ilgis iki krosnies pado buvo 2,8 m. Pamatų plotis kiek skiriasi. Galinio kambario plotis buvo 3,8 m, viduriniojo 3,4 m, o sandėliuko 2,6 m, matuojant patalpų vidinį ilgį ir plotį tarp vidinių pamatų kraštų. Du didieji kambariai ir koridorius buvo apšildomi viena krosnimi, kurios padas aptiktas šių 3 patalpų pamatų susikirtimo vietoje. Mažoji patalpa nebuvo šildoma, todėl ir nuspręsta, kad tai sandėliukas.

ŠR priestato pamatai buvo sumūryti iš lauko riedulių ir plytų bei jų nuolaužų, surišti šviesiu, rusvu kalkių skiediniu be cemento. Pamatų plotis buvo 40–50 cm, aukštis 30–35 cm. Jie sumūryti iš vienos eilės stambių 60x40x30 cm, 50x25x40 cm ir mažesnių akmenų. Į stambesnių akmenų tarpus pridėta smulkesnių akmenų ir puspl yčių. Pamatų viršuje buvo suklotos plytos, daugiausiai skersai pamato. Išorinių ir vidinių pamatų konstrukcija ir matmenys tokie patys, išskyrus išilginį koridoriaus pamatą, skiriantį jį nuo kambarių. Šio pamato plotis buvo apie 30 cm (per

2 pav. Ratinės šiaurinis galas ir priestato pamatai. B. Salatkienės nuotr.

Fig. 2. The foundation of the coach house's N end and its addition.

plytos ilgį), nes jis buvo sumūrytas beveik vien iš plytų. Viduriniame kambaryje, jo P kampe, prie pat pamatų, buvo aptiktas 2 m ilgio, 1,2 m pločio nedidelių natūralių lauko rieduliukų grindinėlis. Jo forma sudėtinga – grindinėlis dviem statmenai susikertančiomis 50–60 cm pločio juostomis išdėstytas patalpos kampe prie pamatų. Rieduliukai buvo nuo 25x12x20 cm iki 7x10x15 cm dydžio. Jie buvo sudėti nedailiai, tarp jų nemaži tarpai. Grindinėlio paviršius nelygus, banguotas. Šio grindinėlio paskirtis liko nenustatyta.

Jau minėtas kurtuvėniškis Stepas Jakubauskas sakė, kad įėjimas į šį būstą buvęs iš galo. Logiškiausia būtų manyti, kad įeinama turėjo būti pro galines koridoriaus duris, maždaug galinės sienos viduryje, tačiau senojo namo ir priestato sudūrimo vietoje priestato pamatas labai suardytas, čia neliko jokių įėjimo žymių. Užtat prie galinio kambario R kampo iš lauko pusės buvo aptiktas 1,2 m pločio, 1 m ilgio plytų ir pusplyčių klojinys. Jis priglaustas prie pat pamato ir veda į kiemą. Galimas dalykas, kad čia ir būta įėjimo. Jis galėjo būti ne pagrindinis, gal ne vienintelis ar buvęs ne visą laiką.

Būtina pastebėti, kad pastato ir jo priestato vietoje žemės paviršiaus nuolydis PR pusėn labai žymus – 74 cm. Tenka konstatuoti faktą, kad priestato pamatų viršus nebuvo horizontalus, jie nebuvo paaukštinti tose vietose, kur žemės paviršius žemesnis.

Krosnies padas buvo „L“ raidės formos. „L“ raidės apatinė dalis buvo 2,4 m ilgio ir 1,6 m pločio, 50 cm išsikišusi į koridoriaus pusę už vidinio išilginio pamato, o tas pamatas iš abiejų pusių buvo prijungtas prie krosnies pado. Kita krosnies pado dalis buvo 1,4 m pločio ir 1,3 m ilgio, matuojant nuo skersinio. Prie šios dalies primūrytas vidinės sienos pamatas. Krosnies padas buvo sumūrytas iš 4 eilių plytų, tačiau viršutinė eilė vietomis nuardyta ir likusios tik trys. Jo aukštis nevienodas dėl išlikusio nevienodo plytų eilių skaičiaus, siekia nuo 30 iki 40 cm. Krosnies padui buvo iškasta apie 30 cm gylio duobė. Į jos dugną prikrėsta apie 5 cm storio šviesaus, kieto kalkių skiedinio ir suklota pirmoji plytų eilė. Plytos klotos skersai ir išilgai, o tarp plytų vietomis pridėta puspl yčių ir plytgalių. Sluoksnyje plytos taip pat surištos skiediniu. Ant apatinio sluoksnio uždėtas 2–5 cm storio skiedinio sluoksnis ir vėl klotos plytos – kraštuose sveikos, o viduje dėtos ir pusplytės. Taip pat mūryta iki pado viršaus. Visu krosnies pado perimetru sumūrytos sveikos, lygiai sudėtos plytos, o pado vidinėje dalyje tik pusplytės, plytgaliai ir trupiniai. Po krosnies padu matėsi 20 cm storio tamsiai rusvos maišytos žemės sluoksnis, o tik po juo pasirodė įžemis – rudas, akmeningas smėlis. Taigi, priestatas ir krosnis statyta vietoje, kur ir anksčiau būta žmonių veiklos.

Turint galvoje priestato struktūrą, atrodo, kad jis buvo statomas gyvenamam būstui įrengti. Greičiausiai tam pačiam būstui priklausė ir anksčiau buvusi arklidės galinė patalpa su krosnimi. Būsto planas buvo toks: koridorius, ėjęs išilgai pastato, dalijo būstą į 2 dalis. Žiūrint iš pastato galo, dešinėje buvo viena patalpa su krosnimi, o kairėje 3 skirtingo dydžio patalpos, iš kurių dvi, kartu su koridoriumi, buvo apšildomos viena krosnimi.

PV priestato pamatai kur kas labiau suardyti nei ŠR. Priestato P kampas buvo dviejų keliukų sankryžoje, jie buvo taisomi, dalis net asfaltuota, todėl nugriovus pastatą jo pamatai buvo beveik išardyti. Be to, tarybiniu laikotarpiu iš ŠV pusės į buvusią dvaro virtuvę, o vėliau – ūkio kontorą, buvo vedamas vandentie-

kis, ir vienas iš jo šulinių įrengtas priestato plote. Galiausiai ant viso PV priestato galo buvo įrengtas alpinariumas – supilta apie 1 m aukščio žemių krūva, privežta daug stambių lauko akmenų, iš ŠR pusės alpinariumas apsodintas gyvatvore, o iš PV pusės prie pat jo krašto užklotas asfaltas. Dėl šių aplinkybių visi senojo pastato PV galo ir priestato pamatai labai nukentėjo.

Iki mūsų dienų gerai išsilaikė tik PV priestato ŠR pamatas ir jo R kampas. Jie buvo atrasti 30–46 cm gylyje. Netoli šio kampo beveik ant pamatų užaugęs stambus klevas neleido ištirti apie 3 m ilgio priestato PR pamato fragmento, todėl nežinia, ar jis išliko. Visgi iš tų likučių pavyko nustatyti, kad PV priestatas buvo tokio paties dydžio kaip ir ŠR – 7 m pločio ir 11 m ilgio.

Geriausiai išlikęs priestato ŠR pamatas ir R kampas buvo sumūryti iš įvairaus dydžio akmenų ir keleto puspločių. Didžiausi akmenys buvo 58x40x35, 65x60x30, 65x40x32 cm, o mažesni 20x20x25, 30x35x22 cm ir panašaus dydžio. Akmenys sukloti viena eile, į stambių akmenų tarpus pridėta smulkesnių, jie surišti šviesiu, kietu kalkių skiediniu. Pamato ilgis buvo 7 m, plotis 40–50 cm, priklausomai nuo akmenų matmenų, o aukštis 30–35 cm. Pamatas suklotas ant rusvos maišytos žemės. Priestato pirminė paskirtis nėra visai aiški. Jo P kampe prie senosios arklidės pamato aptikta nuo 20x30x15 cm iki 5x10x 12 cm ir panašaus dydžio akmenų, plytgalių puspločių, skiedinio gabalų ir betoninių stulpelių pagrindų. Čia tiesiog buvo sumesti akmenys ir statybinės atliekos iš tarybiniu laikotarpiu suardytų priestato vidinių struktūrų, todėl priestato vidinio išplanavimo, patalpų skaičiaus ir matmenų nustatyti nepavyko.

Yra žinoma, kad pastato PV gale ir priestate po I Pasaulinio karo buvo įrengti garažai dviem Pliaterių automobiliams ir motociklui. Greičiausiai iš to laikotarpio išliko 2 skirtingų patalpų įrangos žymės.

Senojo arklidės pastato PV dalyje, 20 cm gylyje, tiesiai po velėna išryškėjo 6,5x5 m dydžio gesintų kalkių dėmė. Pradėjus preparuoti paaiškėjo, kas čia buvo supiltas 15–20 cm gesintų kalkių sluoksnis, viduryje storesnis, į kraštus plonėjantis. Preparuojant perkasos dugną prie senosios arklidės galinio PV pamato buvo aptikta kalkių gesinimo duobė. Jos ilgis buvo 1,3 m, plotis 70 cm, gylis irgi 70 cm. Duobė taisyklingo stačiakampio formos, jos sienos išklotos 4 cm storio, 20–23 cm pločio lentomis. Visuose duobės kampuose įkalta po apvalų 7–8 cm storio kuoliuką prilaikyti lentų konstrukcijai. Tiek kalkių gesinimo duobė, tiek ir kalkių krūva likusi iš kažkurios statybos laikų. Labiausiai tikėtina, kad kalkių duobė čia buvo įrengta po to, kai pastatas jau buvo nugriautas, kadangi prieš karą čia buvo garažai, todėl panašių dalykų juose ir jų aplinkoje būti negalėjo.

Nuėmus kalkių sluoksnį, 30 cm gylyje pasirodė plytų grindinys. Grindinio fragmento ilgis 3,5 m, plotis 1,9 m. Jame plytos suklotos išilgai pastato ašies, glaudžiomis eilėmis. Grindinio ŠV kraštas buvo tiesus, lygus, o kita jo pusė apardyta. Dar vienas plytų grindinio fragmentas buvo 1,6x1,1 m dydžio. Čia plytos klotos ir skersai ir išilgai. Įdomiausias dalykas buvo tas, kad po šiuo plytų grindinio fragmentu buvo paklotos medinės sijos, tarsi po grindimis. Iš po grindinio kyšojo 18 cm pločio, 7–8 cm storio tašyta stačiakampio pjūvio sija. Kita 20–22 pločio, 10 cm storio ir 1,8 m ilgio sija gulėjo už 30 cm į ŠR nuo grindinio.

Prie didžiojo plytų grindinio fragmento iš ŠV pusės, prie jo lygiojo krašto buvo priglaustos neblogai išsilaikiusios 4 lentos aptrupėjusiais kraštais. Jos buvo gelsvos spalvos, kietos, kadangi gulėjo po kalkių sluoksniu. Lentų plotis buvo 15–20 cm, storis 7–8 cm, o ilgiai 2,3; 2,1; 1,5 ir 2,4 m. Dar viena sija gulėjo už 30 cm į vidų nuo senosios arklidės šoninės ŠV sienos pamato. Tai buvo apvalus, smailėjantis eglės (sprendžiant iš šakų išsidėstymo) kamienas su šakų likučiais. Jis buvo 3,65 m ilgio, 22 cm skersmens storgalyje ir 10 cm skersmens plongalyje. Plytos ir lentos suklotos ant tamsios, rusvos maišytos žemės.

Yra išlikusios šio pastato galo fotografijos, kur matyti 3 durys, taigi būta 3 patalpų. Aprašytosios plytų grindinių ir lentų liekanos leidžia spręsti, kad kampinis garažas buvo 3,7 m pločio, su medinėmis grindimis. Iš jų išliko tik tas fragmentas, kurį dengė kalkių sluoksnis, o kitos greičiausiai buvo išplėštos ir sukūrentos. Kitas garažas buvo mažiausiai 5,2 m pločio, su plytinėmis grindimis. Trečiosios patalpos dydis ir grindų danga neaiški dėl to, kad ta pastato vieta buvo labiausiai sunaikinta. Ji galėjo būti iki 6 m pločio. Koks buvo garažų patalpų ilgis, nustatyti nepavyko, kadangi tą pastato dalį sunaikino vandentiekio šulinys.

Iš pradžių, atradus plytų grindinį senųjų arklidžių PV gale, kilo mintis, kad tai to paties laikotarpio grindinys kaip ir priešingame pastato gale, galbūt analogiškos paskirties ir patalpos. Grindinių, lentų ir žemės sluoksnių preparavimas parodė, kad esama nemažų skirtumų. Visų pirma mediena, kurios likučiai buvo rasti Nagurskių laikotarpio arklidės viduje, buvo labai sunykusi, sutręšusi. PV gale surastos sijos išsilaikę nepalyginamai geriau, net ir tos, kurių nesiekė kalkės. Taigi, jos turėjo būti paklotos kur kas vėliau. Antra – ŠR kampe plytų grindinys buvo suklotas tiesiai ant žemės, o čia buvo panaudotos ir sijos. Trečia, skiriasi ir plytų klojimo būdas. Todėl atrodo, kad plytų grindinys čia buvo paklotas po I Pasaulinio karo įrengiant garažus.

Apie kitas ratinės patalpas ir jų įrangą duomenų beveik nėra. Labiausiai tikėtina, kad vidurinioji pastato patalpa – buvęs arklių tvartas – liko tokių pat parametrų, tik buvo pakeista vidaus įranga. Vienintelis objektas, kurį galima susieti su vidine Pliaterių laikų ratinės vidaus įranga, buvo vidinės sienos pamatas, sudėtas iš atskirų akmenų, išdėstytų su dideliais tarpais. Jis buvo užfiksuotas pastato PV pusėje, už 3 m į pastato vidų nuo šoninės ŠV sienos. Pamato akmenys pasirodė 20 cm gylyje. Šio pamato ilgis buvo 10 m, o plotis priklausė nuo akmens dydžio. Akmenys pamate sudėti nevienodai – vienuose fragmentuose akmenys sudėti šalimais 5–10 cm atstumu, o kitur pamato akmenys išstumdyti iš savo vietų. Pamate šalia akmenų, į tarpus ir iš šonų pridėta plytų ir puspl yčių. Panašiausia, kad tai yra vidinės ratinės rąstų sienos pamatas. Jo įrengimo laiką padėjo nustatyti prie akmenų ir po jais 30 cm gylyje užfiksuotos sutręšusios medienos liekanos. Todėl atrodo, kad šis akmenų pamatas buvo sudėtas tada, kai medinės arklidės grindys buvo jau sunykusios ar išardytos.

Preparuojant pastato pamatus ir vidų paaiškėjo, kad dalis aptiktų akmenų ir radinių nesiderina su arklidės pamatais ar vidine struktūra. Pasiekus 30 cm gylį išryškėjo 1,7 m ilgio stambių, plokščių akmenų eilė, orientuota P–Š kryptimi. Akmenys buvo 40x30, 50x 50 cm dydžio, sudėti glaudžiai vienas šalia kito. Iš ŠV pusės prie tos eilės ta pačia kryptimi sudėta mažesnių, 15x12–17x10 cm dydžio

akmenų eilutė. Akmenys nebuvo surišti skiediniu, be to, visi suskeldėję nuo karščio. Kiek vėliau pasirodė dar 3 panašaus dydžio plokšti akmenys, išsidėstę toje pačioje linijoje kaip ir anksčiau aprašytieji, sudarę 1,9 m ilgio eilę. Tai gali būti senesnio medinio pastato akmeninis pamatas. Tokių pamatų Kurtuvėnų dvaro sodyboje buvo aptikta ir anksčiau – 1998 m. netoli dabartinės regioninio parko direkcijos ir 2007 m. Pliaterių rūmų terasos vietoje. Pastarieji buvo ištirti ir datuoti XVI a. Tiek klojimo būdu, tiek ir matmenimis 2011 m. atrastieji pamatai buvo analogiški senųjų rūmų pamatams. Panašumas dar ir tas, kad abu pastatai buvo sudegę, o gaisro pėdsakus išsaugojo pamatų akmenys. Identifikavus minėtas akmenų eiles kaip senesnio namo pamatus, imta ieškoti jų parametrų. Nutiesus virvę išilgai pamato ašies paaiškėjo, kad jis gali turėti tęsinį. Toje vietoje buvo padaryta perkasos išpjova, norint preparuoti akmenų sankaupą. Preparavus pasirodė, kad tai gali būti nelabai tvarkingai sudėtas ar apardytas grindinėlis, tinkamas PR įėjimui į Nagurskių laikotarpio arklides. Iš šio grindinėlio akmenų išsiskyrė keletas kur kas stambesnių už kitus – 55x40, 50x50 cm – plokščių akmenų, gulinčių vienoje linijoje, kurios kryptis sutapo su jau minėto senojo pamato. Tame pat grindinėlyje aiškiai išsiskyrė ir kita panašaus dydžio akmenų eilė, kuri statmenai jungėsi su anksčiau aprašytąja. Tarp grindinėlio akmenų jie galėjo atsidurti nė nepajudinti iš pirminės vietos, tik panaudoti kartu su naujai paklotais. Tada padaryta prielaida, kad visi 3 fragmentai sudaro apie 15 m ilgio medinio pastato pamatą, sudėtą iš akmenų, be kalkių skiedinio, o statmenai sukrauta akmenų eilė – vidinės sienos pamatą. Tokią prielaidą leido daryti ir pamato lygyje, ir giliau, 30–40 cm gylyje, rasta gausybė puodynių ir plokštinių koklių su profiliuota plokšte fragmentų. Šie radiniai su XVIII a. arklide nesiderino.

Preparuojant ratinės PV priestato Š pamatą, 40–43 cm gylyje buvo aptikta ir preparuota glaudžiai sudėtų, bet skiediniu nesurištų 4,5 m ilgio akmenų eilė. Visi akmenys labai panašaus dydžio – 35x20x20 cm, 38x35x25 cm ir panašiai. Šios akmenų eilės ašis buvo statmena aprašytojo senojo pastato pamatui. Su pamatu sutapo akmenų dėjimo būdas ir gylis (šioje vietoje žemės paviršius 13 cm aukštesnis nei senojo pastato pamato vietoje), todėl padaryta prielaida, kad minima akmenų eilė galėjo būti senojo pastato vidinės skersinės sienos pamatas. Jis sudėtas iš smulkesnių akmenų nei išorinis pamatas, buvo siauresnis, todėl labiau tinkamas vidinei sienai. Vidinės sienos pamatas siekė arklidės šoninės sienos pamatą, kurį klojant ir buvo išardytas.

Numanomo pastato V patalpoje, 40–50 cm gylyje pasirodė maišytos žemės sluoksnis, kuriame buvo gausybė puodyninių koklių, daugiausia keturkampe anga, fragmentų, degto molio gabalų, anglių, kelios kaimiškos keramikos šukės. Preparavus šią sankaupą paaiškėjo, kad jos ilgis 2,8 m, išlikusios dalies plotis 0,8–1 m, o storis 20–25 cm. Preparavus aplinką prie šios sankaupos iš ŠV pusės išryškėjo 25x25x20, 8x5x7, 12x8x12 cm ir panašaus dydžio akmenų eilė – tarsi rėmelis, ŠR gale prisišliejusi prie molio ir šukių sankaupos, o PV gale esanti už 20 cm. Ji buvo stačiakampio formos, 3 m ilgio ir nuo 20 iki 30 cm pločio, nes kai kuriose vietose akmenys išblaškyti, todėl rėmelis tarsi išplatėjęs. PV pusėje jis išliko kiek geriau, tarsi matosi abu stačiakampio kampai. Atrodo, kad tai galėjo būti smarkiai apardyta senojo pastato krosnies vieta. Perdegusio molio ir koklių nuolaužų gausa

3 pav. XVI a. pastato pamatų fragmentas. B. Salatkienės nuotr.

Fig. 3. A fragment of the 16th-century building foundation.

leidžia tokią prielaidą daryti. Tikslesnių krosnies matmenų nepavyko nustatyti dėl to, kad ne visas jos plotas galėjo būti ištirtas. Galima tik konstatuoti, kad apytikris krosnies ilgis galėjo būti apie 4 m, o plotis apie 1,8 m. Didelis molio kiekis ir jos liekanų išsidėstymas liudytų pailgą molinę krosnį, bet koklių fragmentų gausa leidžia manyti, kad į jos sienas galėjo jau būti įmūryta koklių.

Galime daryti prielaidą, kad po arklidės pamatais yra buvęs senesnis medinis pastatas akmeniniais pamatais, orientuotas R–V kryptimi. Jis buvo mažiausiai 3 patalpų, kurias skyrė sienos, pastatytos ant akmeninių pamatų. Pastato pamatų išlikusio fragmento ilgis buvo apie 15 m, o plotis mažiausiai 9 m, skaičiuojant nuo šoninio pamato iki krosnies liekanų PR ribos (3 pav.). Vienoje iš pastato patalpų būta molinės (koklinės?) krosnies, stovėjusios greičiausiai ne patalpos viduryje, o kampe.

1592 m. inventoriuje įrašyta, kad Kurtuvėnų dvaro sodyboje buvo 5 gyvenamieji pastatai su krosnimis. Iš inventoriaus neįmanoma nustatyti, kaip tie pastatai buvo išdėstyti ir kur stovėjo, tačiau remiantis archeologiniais tyrimais galima tarti, kad vienas iš tų namų buvo Pliaterių rūmų terasos vietoje, sodybos centre, o kito liekanos galėjo būti surastos 2011 m. buvusios ratinės vietoje.

40 perkasos ir kontrolinių juostų pjūviai parodė šios vietos kultūrinio sluoksnio struktūrą. Įžemio gylis įvairiose vietose skirtingas dėl pirminio žemės paviršiaus nuolydžio PR

4 pav. Puodyninis koklis keturkampe anga (1), koklis profiliuota plokšte (2) ir geležinis peilis (3) iš XVI a. pastato. B. Salatkienės nuotr.

Fig. 4. The rectangular mouth of a 'pot-shaped' stove tile (Topfkachel) (1), a stove tile with a low-relief panel (2), and the iron knife (3) from the 16th-century building

pusėn ir reljefo nelygumų. ŠV perkasos kampe jo gylis nuo dabartinio žemės paviršiaus buvo 80 cm gylyje, perkasos viduryje 71 cm, o R kampe 52 cm gylyje. Ant įžemio susiklostė gelsvai pilkšvas maišytas sluoksnis, kurio storis skirtingas – nuo 10 iki 40–50 cm, į kurį pakliuvo senojo namo pamatai, sudėti ant įžemio, o minėtasis sluoksnis kaupėsi aplink juos ir virš jų. Šio sluoksnio storis didžiausias perkasos ŠR gale, kur siekia iki 50 cm. Sluoksnis intensyvesnis ir turtingesnis radinių senojo pastato vietoje ir jo aplinkoje. Pagal pamatų dėjimo būdą ir radinius jis kaupėsi nuo XVI iki XVIII a., pastatui stovint ir po to, kai jis sudegė, o jo vieta buvo naudojama ūkinei veiklai. Šio kultūrinio horizonto radiniai pasiskirstę labai netolygiai. Jie susikaupę senojo pastato vietoje bei aplinkoje ir krosnies vietoje. Tai daugiausiai buvo puodyninių koklių keturkampe anga fragmentai (4:1 pav.) bei smulkesnės šukės, kurių rasta daugiau kaip 300. Be to, rasta daug plokštinių koklių profiliuota plokšte fragmentų (4:2 pav.), kaimiškos žiestos keramikos šukių. Retesnis radinys buvo geležinis kriauninis peilis su medinio koto liekanomis (4:3 pav.). Minėtieji radiniai priklauso senojo namo laikotarpiui ir gali būti datuojami XVI a. pabaiga – XVII a. Panašiame gylyje kitose tyrinėto ploto vietoje buvo rasta nemaža glazūruotos keramikos, glazūruotų įvairių stilių koklių, geležinių pasagų, kablių langų apkaustų ir kitų dirbinių, keletas plokščiųjų čerpių fragmentų. Radinių tipai ir jų įvairovė rodo, kad arklidės, vėliau ratinės vietoje kultūrinio sluoksnio horizontai buvo sumaišyti statybų, kasimo darbų, pertvarkymų metu.

Ant apatinio kultūrinio sluoksnio horizonto susiklostė naujausias horizontas, pradėjęs kauptis XVIII a. pabaigoje čia statant arklidę, kurios pamatai buvo įkasti į žemiau buvusį maišytą sluoksnį ir susidaręs iki XX a. vidurio. Naujausias sluoksnis kur kas tamsesnis, jame daugiau suirusios organikos. Jis maišytas ir perkastas, jame nebuvo išsiskyręs senesnis ir naujesnis horizontai, žemės spalva ir konsistencija labai panašios, skyrėsi tik radiniai. Šio sluoksnio storis įvairus, siekia 10–60 cm. Žmonių veiklos rezultatas ratinės vietoje buvo žemės paviršiaus pakėlimas iki 1 m Š kampe ir iki 50 cm P kampe. Pirminis žemės paviršius buvęs kur kas lygesnis, o statybos ir perstatymai formavo žemės paviršių, aukštėjantį Š ir ŠR kryptimi.

Šiame kultūriniame horizonte susimaišę visų laikotarpių radiniai – nuo kaimiškosios keramikos ir renesansinių koklių (5 pav.) iki tarybinio laikotarpio monetų ir žemės ūkio padargų detalių. Toks susimaišymas paaiški-

0 5 cm

5 pav. Renesanso stiliaus koklis. B. Salatkienės nuotr.

Fig. 5. A Renaissance-style stove tile.

6 pav. Šautuvo spynos titnagas. B. Salatkienės nuotr.

Fig. 6. A flintlock flint.

0 2 cm

7 pav. Neolito laikotarpio radiniai iš Kurtuvėnų dvaro. B. Salatkienės nuotr.

Fig. 7. Neolithic finds from Kurtuvėnai Manor.

namas vėlgi aktyvia ūkine veikla bei perstatymais. Dažniausi radiniai buvo glazūruota ir kaimiška keramika, plokštiniai ir karniziniai kokliai, langų stiklas, daugiausiai plonas, 2 mm, su stora patina. Surinkta daug kalvio darbo vinių, kurių dydžiai svyruoja nuo mažų vinučių iki stambių statybinių, keliolikos centimetro ilgio vinių. Rasta plokščiųjų ir olandiškų čerpių, plytų, kalkių ir cemento skiedinio gabalų, tinko. Išsiskiria radinių grupė, susijusi su Nagurskių laikų arklidėmis. Tai stambūs geležiniai į sieną kalami kabliai, grandys, kilpvinės, geležinės grandinės, įvairių dydžių pasagos. Iš retesnių radinių paminėtinas šautuvo titnagas (6 pav.), keletas carinės Rusijos laikų monetų, geležinių dekoratyvinių karietos apkaustų.

Ratinės vietoje buvo susidurta su radiniais, visai iškrintančiais iš dvaro sodybos konteksto. Tai keletas titnago dirbinių (kaltelis, vienagalis gremžtukas, 2 mikrolitai, 2 gražteliai), akmeninio įtveriamojo kirvelio fragmentas, perdirbtas į galąstuvą, ir keli molinių tinklų pasvarų fragmentai bei akmeninis trintuvas (7 pav.). Dar vienas neapdirbto titnago gabalėlis buvo rastas 2008 m. sluoksniuose, supiltuose kasant pamatus naujiems mūriniams dvaro rūmams XIX a.

Kaltelis, vienagalis gremžtukas, trapecinis mikrolitas gali būti priskiriami vienam skaldytiniui. Tai byloja ne atsitiktinius radinius, o vienam technologiniui kompleksui priklausančius dirbinius. Panašumai – juodas, pusiau skaidrus titnagas, minkšta ar pusiau kieta skaldymo technika, stambus paplokščias retušas. Galima išskirti dar vieną technologinę grupę (5 ir 8 radiniai). Panašumai – juodas titnagas, kreidinė žievė ir kieta skaldymo technika (nuoskalos). Titnaginiai ir akmeninai radiniai, rasti Kurtuvėnų dvaro buvusios ratinės vietoje, yra neolito pabaigos–bronzos amžiaus laikotarpio – tai šlifuoto akmens technologija (kirvelio fragmentas) ir pasisavinamojo ūkio įrankiai (trinamųjų girnų akmenys). Titnaginiai dirbiniai pagal patiną ir apdirbimo technologijas taip pat patenka į tas pačias chronologines gaires. Tinklo pasvarus sunkiau datuoti, nes negalima palyginti su panašaus laikotarpio rastų pasvarų molio mase. Sunku spręsti ir pagal jų formą. Radiniai datuojami III tūkst. pabaiga – I tūkst. pr. Kr. pradžia. Šiuos radinius aprašė ir interpretavo KU kraštovaizdžio archeologijos magistrantas Gvidas Slach. Visi šie radiniai rasti ne sankaupoje, o skirtingose vietose, vienas jų ant plytinių grindų. Sunku paaiškinti, kaip toks kiekis akmens amžiaus radinių atsirado dvaro sody-

boje. Galimi du variantai: a) tai radiniai, aptikti dvaro sodybos aplinkoje buvusioje ardomoje senovės gyvenvietėje ir parsinešti kaip įdomybės; b) dvaro sodyba buvo įkurta senovės gyvenvietės vietoje. Tikėtinesnis būtų antrasis variantas. Kurtuvėnuose yra ankstyvas bendruomeninis piliakalnis, galėjęs būti senesnės gyvenvietės tradicijų tęsinys. Kurtuvėnų dvaro sodyboje rasta lipdyta keramika liudija, kad piliakalnio papėdės gyvenvietė įsikūrė ant gretimos kalvelės, vėliau gyvenvietės vietoje susiformavo bajorkaimis, XV a. išaugęs į dvarą. Titnaginiai ir akmeniniai neolito – ankstyvųjų metalų laikotarpio įrankiai, rasti 2011 m., nukelia Kurtuvėnų kaip gyvenamos vietovės ištakas toli į praeitį.

Dar vienas iš 2011 m. tyrimo tikslų buvo ratinės pastato aplinkos tyrimas. Pro pastato ŠV šoną ir PR galą ėjo keliukai, šalia kurių 2006 m. buvo iškasti šurfai. Juose buvo užfiksuotas maišytas sluoksnis, tačiau statinių neaptikta. Nutarta šurfuoti ratinės vidinį kiemą, buvusį pastato PR pusėje. Buvo iškasi 4 šurfai, išdėstyti vienoje linijoje, lygiagrečiai pastato šoninei PR sienai. Šurfų linijos orientacija 40°, kaip ir pastato. 1 ir 2 šurfuose buvo aptiktas 20–70 cm storio kultūrinis sluoksnis su kaimiška ir glazūruota keramika, koklių fragmentais, kaltinėmis vinimis ir geležinėmis mašinų detalėmis. Šurfai, iškasti ratinės vidiniame kieme, parodė, kad čia užfiksuoti sluoksniai sutampa su tais, kurie buvo 40 perkasos vietoje. Kiemo Š pusėje (šurfai 1–2) kultūrinis sluoksnis storesnis ir intensyvesnis, su skirtingų laikotarpių radiniais. Kiemo P pusėje (šurfai 3–4) po 20 cm storio maišytos žemės sluoksniu jau buvo įžemis. Jokių pastatų ar statinių pėdsakų nerasta.

Antrasis 2011 m. Kurtuvėnų dvaro sodybos tyrimų objektas buvo senoji oficina. 2005 m. tyrimų metu senojo kelio nuo sodybos vartų į svirną (vadinamasis pono kelias), ėjusio pro parterio rato V kraštą, vietoje, 80 cm gylyje buvo užfiksuotas akmens pamatų fragmentas, leidęs padaryti prielaidą apie čia buvusį pastatą. 2006 m. atliekant žvalgomuosius tyrimus tarp dvaro sodybos parterio rato ir sodo tvenkinio, iškastuose šurfuose buvo aptiktas turtingas kultūrinis sluoksnis. Manoma, kad šioje vietoje buvo senoji Kurtuvėnų dvaro oficina. Pastatas pažymėtas 1828 m. sudarytame Kurtuvėnų dvaro sodybos plane. Žemės paviršiuje taip pat galima pastebėti pamatų pėdsakus. Kurtuvėnų regioninio parko direkcija planuoja namo pamatus lokalizuoti, atidengti, konservuoti ir eksponuoti, kad labiau išryškėtų visa Kurtuvėnų dvaro sodybos struktūra ir jos tvarkybos darbai būtų tęsiami. Dėl nemažo ploto ir galimo storo bei intensyvaus kultūrinio sluoksnio archeologinius tyrimus tikslinga atlikti per keletą metų. 2011 m. tyrimų tikslas buvo lokalizuoti senosios oficinos pastatą ir nustatyti apytikrius jo matmenis.

Senoji oficina stovėjo reprezentacinėje dvaro sodybos dalyje, parterio ŠV pusėje. 1928 m. plane matyti, kad ji tarsi uždarė parterio erdvę iš ŠV pusės. Parteris iš kitų 3 pusių buvo ribojamas medinių rūmų, arklidės ir svirno. Visi pastatai buvo mediniai, stačiakampio plano, vienaukščiai, išskyrus dviaukštį svirną. XIX a. pabaigoje, kai senoji oficina jau buvo nugriauta, parteryje įrengto apvažiavimo rato ŠV pusė ėjo pro pat jos buvusią vietą.

Ploto PV gale, ant 2006 m nutiesto kelio nuo sodybos R dalies, pro svirną, kempingo link (buvusio sodininko namo), gana aukšto ir stataus šlaito žemėje matėsi labai didelio plokščio akmens paviršius. Šioje vietoje ir buvo nutarta matuoti perkasą, tikintis aptikti akmeninius pamatus, jei jie čia būtų išlikę.

8 pav. Senosios oficinos pamato pjūvis. B. Salatkienės nuotr.

Fig. 8. The section of the old officina foundation.

0 5 cm

9 pav. Alavinis šaukštas iš senosios oficinos. B. Salatkienės nuotr.

Fig. 9. The tin spoon from the old officina.

Senosios oficinos tyrimų vieta buvo pavadinta 41 perkasa. Jos išilginė dalis matuota už 91 m į ŠV (315°) nuo ratinės pamatų P kampo. Perkasos plotis buvo 1 m, ilgis 55 m. Ji buvo orientuota PV–ŠR kryptimi (35°). Skersinė perkasos dalis matuota už 26 m į ŠR nuo PV galo. Jos plotis taip pat buvo 1 m, o ilgis 28 m. Ši dalis buvo orientuota statmenai išilginei daliai iš ŠV į PR (125°). Kadangi 2011 m. tyrimų tikslas buvo tik lokalizuoti pastatą, norėta kuo mažiau pažeisti kultūrinį sluoksnį, todėl perkasų plotis buvo parinktas taip, kad leistų apčiuopti pamatus ir mažiau ardytų sluoksnį.

Tiriamojo ploto žemės paviršius buvo nelygus, nuolaidus PV kryptimi, apaugęs vešlia žole, o ploto ŠR pusėje augo eilė didelių, stambių medžių, susodintų iš ŠV pusės šalia vadinamojo „pono“ kelio, anot senųjų kurtuvėniškių, vedusio nuo dvaro sodybos vartų svirno link. Buvo nutarta kasti iki akmenų mūro ar kitų struktūrų paviršiaus, ir užfiksuoti pastato pamatus. Išplėsti išilginę ir skersinę perkasos dalis ketinta tik tada, jei reikėtų patikslinti pastato kampus ar kitas struktūras bei jų matmenis. Kasant neturėta tikslo visur pasiekti įžemį dėl to, kad pratęsus tyrimus kitais metais, būtų mažiau ardomas kultūrinis sluoksnis, kurio atidengimas didesniuose plotuose leistų padaryti kur kas tikslesnes išvadas.

Pirmiausia buvo aptiktas oficinos galinis PV pamatas, pradėjus kasti toje vietoje, kur iš žemės matėsi, kaip jau minėta, didelis akmuo. Kad būtų galima atidengti PV pamatą, išilginė perkasos dalis buvo praplėsta į abi puses. Tikslių galinio pamato matmenų dėl riboto tiriamo ploto nustatyti dar nepavyko, tačiau vieno jo atidengtos dalies fragmento ilgis apie 13,5 m. Dalis jo akmenų matėsi žemės paviršiuje, o kiti pasirodė 10–20 cm gylyje (8 pav.). Pamato plotis ir gylis nebuvo tiksliai nustatyti, kadangi tyrimu siekta pamatus tik lokalizuoti, detalų tyrimą paliekant kitiems metams. PV gale pamatas apardytas gana smarkiai, tačiau dalis akmenų išlikę pirminėse vietose. Atidengtos dalies plotis buvo 40 cm, o aukštis 60 cm. Dalis akmenų gulėjo 40 cm giliau. Jie gali būti nuogrindos liekanos, o gali būti iškritę iš nuardyto pamato. Pamatas sumūrytas iš įvairaus dydžio natūralių akmenų, sudėtų taip, kad plokščiosios pusės būtų atsuktos į pamato išorę ir į viršų. Didžiausių akmenų

dydis buvo 1,3x1,2x?, 1x0,6xx?, 1x0,42x? m, o mažesni 80x40x?, 30x40x50 cm dydžio. Akmenys surišti kietu, kiek gelsvu kalkių skiediniu, į kurį tarp akmenų gausiai priklota raudonų plytų ir puspl yčių. Apatiniai pamato akmenys sudėti ant tamsios maišytos žemės. Už 2 m nuo pamato PR galo gulėjo 95x70x? cm ir 30x20x 20 cm dydžio akmenys, nesurišti skiediniu. Iš pradžių atrodė, kad tai pamato tęsinys, tačiau skiedinio nebuvimas ir nesutapimas su numanoma PR šoninio pamato ir P kampo vieta leido manyti, kad tai gali būti atskiri išardyto pamato akmenys.

Vis pratęsiant išilginę perkasos dalį, ieškota galinio ŠR pamato. Jis buvo surastas už 51 m nuo PV pamato. Tada perkasa buvo praplėsta į ŠV pusę 7 m ir į ŠR pusę 2 m. Šioje vietoje buvo atidengtas galinio pamato viršus iki numanomo pastato kampo. Perkasą dar kartą praplėtus 4 m į PV išryškėjo pamato viršus, kontūras, plotis. Atidengtos galinio pamato dalies ilgis buvo 6,5 m, plotis 70–80 cm. Jis taip pat sumūrytas iš stambių plokščių akmenų – 80x50x?, 70x50x? cm ir mažesnių, 20x25x 30 cm ir panašaus dydžio. Akmenys surišti tokiu pačiu skiediniu, kurio dėta labai gausiai, o viršuje ir pakraščiais pridėta daug raudonų plytų ir puspl yčių. Pamato kampas, matyt, suardytas, kadangi išlikusios tik 2 pusračiu sudėtos plytų eilės, o viršutinių akmenų nebėra. Iki dugno buvo atidengtas išorinės pamato pusės fragmentas. Pasirodė, kad pamato aukštis čia 1,2 m. Į pamato griovio dugną suklota plytų eilė, ant jos prikrėsta skiedinio ir sudėti apatinės eilės akmenys. Iš viso sudėtos 3 akmenų eilės, o į vidurinę priklota daug plytų ir plytgalių. Prie pat pamato iš lauko pusės buvo aptikta daug molio, plokštinių ir karnizinių (juostinių) koklių, rastas ir alavinis šaukštas (9 pav.).

Šoninio PR pamato buvo pabandyta ieškoti toje vietoje, kur 2005 m. buvo aptiktas skiediniu surištų pamatų fragmentas. Vieta buvo nustatyta pagal 2005 m. tyrimų planus. Tuo metu pamatai rasti perkasoje, kirtusioje „pono“ kelią. Šiuo metu čia parterio rato ŠV pakraštys. Toje vietoje šoninio pamato fragmentas pradėjo ryškėti 33–40 cm gylyje. Paaiškėjo, kad pamatas smarkiai suardytas. Šoninio pamato išlikusios dalies plotis buvo 30–60 cm. Viršutiniai akmenys neišlikę, daugiau išlikę skiedinio, į kurį įmūryta plytų. Pamatų apačia buvo 74 cm nuo dabartinio žemės paviršiaus. Perkasoje pasirodė dviejų vidinių pamatų fragmentai. Atitinkamai pirmasis buvo 35 cm, o antrasis 65 cm pločio. Pamatų apačia sudėta ne ant įžemio, o ant apie 20 cm storio maišytos žemės sluoksnio. Virš pamatų likučių susikaupęs apie 70 cm storio tamsios rusvai pilkos maišytos žemės sluoksnis, kuriame gausu plytų trupinių. Jame rasta nemažai koklių, keramikos ir kitų radinių. Gali būti, kad kitas labai suardyto šoninio pamato fragmentas rastas skersinėje perkasos dalyje 95 cm gylyje. Tai buvo 40x30x20, 20x 20x15 cm ir panašaus dydžio akmenų bei plytų fragmentų sankaupa, išsidėsčiusi išilgai numanomo pamato linijos. Tačiau šiuos duomenis dar reikia patikrinti.

Šoninio ŠV pamato, išskyrus jau aprašytą fragmentą ties Š kampu, rasti nepavyko. Skersinėje perkasos dalyje 20 cm gylyje buvo užfiksuotas 2,05 m ilgio, 10–40 cm storio griuvenų sluoksnis, susidedantis iš didelio kiekio kalkių skiedinio ir plytų bei jų fragmentų. Griuvenų sluoksnis buvo matyti abiejose skersinės perkasos sienose. Šių griuvenų sieti su pamatu negalima.

41 perkasos tyrimai parodė, kad senosios oficinos pastatas čia tikrai stovėjo, išliko jo

10 pav. Baroko stiliaus kokliai. B. Salatkienės nuotr.

Fig. 10. Baroque-style stove tiles.

akmens mūro pamatų fragmentų. Pagal juos galima spręsti, kad pastatas buvo labai ilgas, 51 m ilgio. Jo plotis tiksliai nebuvo nustatytas, tačiau išvedus linijas per šoninių ŠV ir PR pamatų išilgines ašis atrodo, kad jis galėjo būti apie 16 m. Esama galimybės, kad tai ne vienas, o du pastatai. Kita vertus, abejonių kelia du objektai, aptikti išilginėje perkasos dalyje. Tai buvo struktūros, panašios į krosnių padus. Vienas jų, pastato PV pusėje buvo 2,5x3,2 m dydžio gana kompaktiškas skiediniu surištų plytų grindinys. Jo forma sudėtinga, stilizuotos „L“ raidės formos. Prie jo išryškėjo akmenų mūro fragmentas, sumūrytas taip kaip ir pamatai. Atidengus jo išorinę sieną paaiškėjo, kad mūro aukštis 1 m, o plotis 60 cm. Apatiniai pamato akmenys sudėti ant labai tamsios maišytos žemės Detaliai šios struktūros neištyrus negalima vienareikšmiškai teigti, kad tai krosnies padas, tačiau pagal analogiją su arklidės krosnies padu tokia prielaida galėjo būti padaryta.

Antroji struktūra, panaši į krosnies padą, aptikta kitame numanomo pastato gale. Čia 20 cm gylyje taip pat išryškėjo 3,5 m ilgio, 1,8 m pločio akmenų ir plytų grindinys, surištas kietu kalkių skiediniu. Jo forma taip pat stilizuotos „L“ raidės formos. Čia nurodyti matmenys parodo tik atidengtos dalies dydį, o ne tikslius duomenis, tačiau galima spėti, kad tai krosnies padas.

Dar viena senosios oficinos pastato vidinė struktūra užfiksuota prie pat jos PV galo. Prie pat galinio pamato pasirodė tvarkingai suklotų plytų plotelis. Išilginėje perkasos dalyje išryškėjo 3 m ilgio, 20–30 cm pločio šio grindinio fragmentas. Plytos buvo suklotos išilgai pastato išilginės dalies. Menamo pastato P kampe atsidengė plytų ir jų fragmentų sankaupa, kurios dydis perkasoje buvo 2x0,9 m. Ši sankaupa panaši į smarkiai apgadintą plytų grindinį. Šioje vietoje jis prieina prie pat pamato, matyti, kad plytos buvo suklotos glaudžiai. Trečioji galimo plytų grindinio vieta aptikta skersinėje perkasos dalyje 30 cm gylyje. Čia atidengtas tik 1x1 m dydžio plotelis, kuriame viename lygyje gulėjo plytos ir pusplytės. Šis fragmentas taip pat primena apardytą plytų grindinį. Atidengti fragmentai neleidžia tiksliau nustatyti šios struktūros matmenų ir tikrosios funkcijos, tačiau vėlgi pagal analogiją su ratine galima daryti prielaidą, kad tai būta plytinių grindų.

Jeigu tolesni tyrimai parodytų, kad ką tik aprašytos struktūros tikrai buvo mūriniai

krosnių padai, tai galima daryti prielaidą, kad senoji oficina buvo didelis dviejų galų namas, tikėtina, su priemene viduryje ir mažiausiai dviem gyvenamais būstais. Jame būta patalpų su plytinėmis grindimis.

2011 m. tyrimų tikslas buvo lokalizuoti pastatą ir nustatyti apytikrius jo matmenis, o kultūrinio sluoksnio, jo horizontų ir specifikos tyrimai buvo palikti tolesniems tyrimams. Visgi nustatyta, kad kultūrinis sluoksnis, apimantis pastato pamatus tyrinėtame plote, buvo 0,2–1,2 m storio. Visame tyrinėtame plote buvo aptikta daug archeologinių radinių. Daugiausia tai buvo kaimiškoji keramika, kiek mažiau glazūruotos keramikos. Labai gausu glazūruotų plokštinių baroko stiliaus koklių (10 pav.), tarp kurių keletas sveikų ir daug fragmentų. Iš karnizinių koklių daugiausia rasta siaurų glazūruotų juostinių koklių. Tarp koklių pasitaikė Kurtuvėnų dvare iki šiol dar nerastų kolonos formos kampinių koklių. Retas radinys buvo ir balti glazūruoti plokštiniai kokliai su mėlynais augaliniais ornamentais. Tarp radinių buvo ir alavinis šaukštas, prekybinė plomba, porcelianinių ir fajansinių indų šukių, vinių, langų stiklo, daug gyvulių kaulų.

2011 m. kasinėjimai Kurtuvėnų dvaro senosios oficinos vietoje parodė, kad tolesni šio objekto tyrimai yra perspektyvūs ir gali suteikti daug vertingų duomenų dvaro materialinei kultūrai pažinti.

The Grounds of Kurtuvėnai Manor

In 2011, 1002 m^2 were excavated at two objects on the grounds of Kurtuvėnai Manor: 840 m^2 at the coach house and 162 m^2 at the old officina (Fig. 1). A total of 14 608 finds were collected: 9770 at the former, 4838 at the latter.

Trench 40 was excavated at the coach house. The 49 x 10.1 m foundation, created from various-sized natural and split fieldstones with brickbats placed in the gaps, of the stables erected by the Nagurskis family owners in the late 18th century was unearthed in it. The stable had two rooms of different sizes, one for horses, the other for people as it contained a 1.5 x 2.7 m stove pad. The stables were 36 x 9.2 m in size and had a wooden floor.

The stable was later converted into a coach house. The building's plan and dimensions did not change, only an addition was built onto each end of its SE wall. The NE addition was 11 x 7 m and habitable (a 2.4 x 1.6 m stove pad having also being found in it). The badly destroyed SW addition was 11 x 7 m. A garage for the cars and motorcycles of the Pliateris (Ger. *Plater*) family owners was created in the coach house's SW end and in the addition after the First World War.

The foundation of at least a 16th–18th-century, three-room, 15 x 9 m building (Fig. 3) was discovered at the coach house site. The building had a roughly 4 x 1.8 m burnt stove. The cultural layer that formed beside it contained 'pot-shaped' (*Topfkacheln*) and panel (*Blattkacheln*) stove tiles (Figs. 4, 5), hand thrown ceramics, window glass shards, an iron knife, nails, horseshoes, hooks, window and carriage hardware, etc., a flintlock flint (Fig. 6), and several Russian Imperial coins.

Several fragments made into a whetstone, several fragments of clay net weights, and a handstone (Fig. 7) were found at the coach house site. These are probably the remains of a late Neolithic – Bronze Age (late 3rd millennium BC – early 1st millennium AD) settlement.

In 2011, the site of the old officina was also excavated on the grounds of Kurtuvėnai Manor. The goal was to identify the building's location and determine its approximate dimensions. To this end, a cruciform, 1 m wide, 55 x 28 m trench was excavated. A 51 x 16 m stone foundation (Fig. 8) was discovered and, near its side, also a large quantity of clay, panel and cornice (*Gesimskacheln*) stove tiles (Fig. 10), a tin spoon (Fig. 9), a commercial seal, porcelain and faience vessel sherds, nails, window glass, and many animal bones.

Audronė Šapaitė

Pakruojo dvaro sodyba

2011 m. rugpjūčio mėnesį buvo vykdomi žvalgomieji tyrimai Pakruojo dvaro sodybos (UK 364) teritorijoje, ūkiniame kieme. Pakruojo dvaro sodyba yra Pakruojo kaime, esančiame greta Pakruojo miesto (Pakruojo r.). Dvaras vienas didžiausių Lietuvoje, užima 48,2 ha plotą. Ūkinis kiemas yra į PV nuo centrinių rūmų pastato, apribotas ūkinės paskirties pastatų.

Pirmieji žinomi dvaro savininkai buvo didikai Zabielos, po jų – grafai Miunsteriai. Dabartinis pastatų ansamblis pradėtas kurti XVIII a. pabaigoje barono Vilhelmo fon Ropo iniciatyva ir lėšomis. Dauguma dvaro pastatų baigta statyti XIX a. 2–3 dešimtmečiais, tačiau ansamblio plėtimas, nekeičiant stilistinio vieningumo, tęsėsi iki 1890 m. Išlikę 43 dvaro laikotarpio statiniai ar jų liekanos, želdynai (parkas), vandenys (Kruojos upelis, užtvenktoji dalis).

Pakruojo dvaro sodyba pastaraisiais metais nemažai tyrinėta. 2006 ir 2009 m. tyrimų metu fiksuotas tik XX a. sluoksnis. 2008 m. tyrimų metu (vadovė Neringa Narvilaitė) nustatyta senosios dvarvietės vieta ir aptiktos senosios kapinės (*ATL 2008 metais*, Vilnius, 2009, p. 224–227). 2009 m. atlikti archeologiniai tyrimai (vadovė Ilona Vaškevičiūtė) nutolusios nuo centrinių rūmų ir ūkinio kiemo kalvės aplinkoje.

Iš vietinių gyventojų gauta papildoma informacija apie senąsias kapines ūkinio kiemo svirnų vietoje. Pakruojietis, dalyvavęs ekspedicijoje, pasakojo iš močiutės girdėjęs, kad maždaug prieš 20 metų svirno remonto metu tvarkant lubas, atlupus lentas tuščioje ertmėje rasta žmonių kaulų. Juos susirinko atvažiavę iš Vilniaus mokslininkai. Tikslesnių žinių pateikėjas neturėjo, močiutė jau buvo mirusi. Pasiteiravus prof. Rimanto Jankausko (VU MF), šio fakto jis neprisiminė, tuo laikotarpiu nefiksuota, iš kur būdavo vežama antropologinė medžiaga tyrimams.

Žvalgomųjų archeologinių tyrimų Pakruojo dvaro sodybos teritorijoje metu buvo iškasta 20 1–4 m^2 dydžio šurfų (1 pav.), ištirtas 45 m^2 bendras plotas. Aštuoniuose šurfuose archeologiškai vertingo kultūrinio sluoksnio neaptikta.

Septyniuose šurfuose fiksuotas XVIII a. pabaigos – XIX a. fon Ropų valdymo laikų dvaro kultūrinis sluoksnis. Tvarto (36 pastatas pagal KPD registro sąrašą) vidiniame kieme, prie rampos, šurfuose 14 ir 17 iškart po velėna 8–10 cm gylyje atsidengė lygus iš netašytų akmenų sudėtas grindinys (2 pav.). Akmenys nuo 6x8x? cm iki 16x18x? cm dydžio. Tarpeliuose tarp akmenų kai kur buvo smulkių (2x1x? cm ir panašaus dydžio) akmenukų, pasitaikė nedidelių plytgaliukų. Dalis jo buvo suardyta vėlyvesnės ūkinės veiklos.

Prie arklidžių (34 pastatas), šurfe 15 po velėna atidengtas toks pat grindinys. Tarpelyje